

СЕКЦІЯ 2 МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

РОЛЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В ПУБЛІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

THE ROLE OF THE VERKHOVNA RADA OF UKRAINE IN THE PUBLIC POLICY OF NATIONAL MEMORY

Публічна політика національної пам'яті в Україні відіграє важливу роль у консолідації українського народу та викликає великий суспільний інтерес. У її формуванні та реалізації активну участь беруть такі суб'єкти політичного процесу, як органи державної влади та органи місцевого самоврядування різних рівнів, а також інститути громадянського суспільства. Значне місце посідають вищі органи державної влади, серед яких вищий орган законодавчої влади – Верховна Рада України, до повноважень якої входить формування політики національної пам'яті в державі. Метою даної статті є дослідження діяльності Верховної Ради України щодо формування публічної політики національної пам'яті. В статті розкрито повноваження парламенту в даній сфері та подано основні нормативно-правові акти, що регламентують його діяльність. Проаналізовано законодавчу процедуру, розкрито діяльність комітетів Верховної Ради України, що здійснюють підготовчу законотвірчу роботу щодо питань національної пам'яті. Придлено увагу спеціальним комісіям, які діяли у Верховній Раді й віддали дискусійними питаннями з історії України. Проаналізовано та визначено роль громадськості та охарактеризовано форми участі громадян у законотвірчій діяльності парламенту. Вивчено закони України та інші нормативно-правові акти, що стосуються політики національної пам'яті, акцентовано увагу на окремих із них, котрі відіграють важливу роль у державотвірчих та націєтворчих процесах. Проаналізовано діяльність Верховної Ради України під час повномасштабної російської війни, окреслено особливі умови її роботи в умовах воєнного стану. Охарактеризовано закони України, що стосуються питань національної пам'яті, які були прийняті після 24 лютого 2022 року та визначено їх роль у подальшій реалізації політики в даній сфері. Визначено серед важливих умов для успішної реалізації публічної політики національної пам'яті, в тому числі для досягнення ефективної законотвірчої діяльності Верховної Ради України, налагодження відкритого діалогу між владою та суспільством.

Ключові слова: публічна політика, державне управління, вищі органи влади, законодавча влада, Верховна Рада України, національна пам'ять.

The public policy of national memory in Ukraine plays an important role in the consolidation of the Ukrainian people and arouses great public interest. Such subjects of the political process as bodies of state power and local self-government at various levels, as well as institutions of civil society, take an active part in its formation and implementation. A significant place is occupied by higher bodies of state power, among which the highest body of legislative power is the Verkhovna Rada of Ukraine, whose powers include the formation of the policy of national memory in the state. The purpose of the article is to study the activities of the Verkhovna Rada of Ukraine regarding the formation of the state policy of national memory. The article discloses the powers of the parliament in this area and provides the main legal acts regulating its activities. The legislative procedure was analyzed, the activities of the committees of the Verkhovna Rada of Ukraine, which carry out preparatory law-making work on issues of national memory, were disclosed. Attention was paid to the special commissions that operated in the Verkhovna Rada and dealt with debatable issues from the history of Ukraine. The role of the public is analyzed and determined, and the forms of citizen participation in the law-making activity of the parliament are characterized. The laws of Ukraine and other normative legal acts related to the policy of national memory are studied, attention is focused on some of them, which play an important role in the state-building and nation-building processes. The activity of the Verkhovna Rada of Ukraine during the full-scale Russian war is analyzed, the special conditions of its work under martial law are outlined. The laws of Ukraine related to issues of national memory, which were adopted after February 24, 2022, are characterized and their role in the further implementation of policy in this area is determined. Among the important conditions for the successful implementation of the public policy of national memory, including the achievement of effective law-making activity of the Verkhovna Rada of Ukraine, the establishment of an open dialogue between the government and society was determined.

Key words: public policy, public administration, higher authorities, legislative power, Verkhovna Rada of Ukraine, national memory.

УДК 328 (477)
DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.37.3>

Власенко С.І.

к. іст. наук,
докторант кафедри публічної політики
Навчально-науковий інститут публічного
управління та державної служби
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді. В статті 5 Основного Закону України зазначено: «...Єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади

та органи місцевого самоврядування» [10]. Участь громадян у публічному управлінні регламентується Конституцією та законами України. Проявляючи громадську активність, ініціативність і небайдужість, громадяни

сприяють вирішенню важливих суспільних проблем та задоволенню нагальних суспільних потреб.

У системі публічного управління важлива роль відводиться саме органам державної влади, які забезпечують формування та реалізацію державної політики в усіх сферах. У даній статті мова піде про особливо актуальну в умовах повномасштабної російської війни сферу – політику національної пам'яті. Суспільний інтерес до даної політики в Україні особливо зріс після Революції Гідності, спричинивши ухвалення відповідних законів та прийняття необхідних управлінських рішень. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 р. надало нових обертів політиці національної пам'яті, поставило перед владою нові завдання та визначило нові пріоритети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем політики пам'яті, починаючи з 2000-х років, приділяли увагу багато українських вчених у різних галузях науки, здебільшого історики, політологи, філософи. Серед них – В. Бабка [2], В. Бондар [3], О. Гриценко [5], Р. Додонов [1], Ю. Зерній [7], В. Іваненко та В. Кривошеїн [8], А. Киридон [9], Ю. Руденко [42], Ю. Шаповал [44] та ін. В певні періоди в Україні виокреслювалися осередки студіювання, що охоплювали широкі питання у сфері національної пам'яті (розробка теоретико-методологічних засад політики – Український інститут національної пам'яті [14]; дослідження питань історичної пам'яті та національної ідентичності – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України [12; 13]; студіювання світового досвіду політики пам'яті – Інститут всесвітньої історії НАН України [41]; вивчення політики національної пам'яті в контексті національної безпеки України – Національний інститут стратегічних досліджень [16] тощо). В державному управлінні дослідження даних питань активізувалось порівняно недавно (А. Гаврилюк [4], О. Гук [6], Д. Сачко [43] та ін.), а тому залишається потреба ґрунтовного вивчення окремих аспектів формування та реалізації публічної політики національної пам'яті в Україні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукового доробку українських вчених, що стосується питань національної пам'яті / історичної пам'яті / політики пам'яті тощо, дає підстави до подальших досліджень управлінських аспектів політики національної пам'яті, вивчення її суб'єктів та об'єктів, інституційно-правового забезпечення, механізмів та інструментів формування і реалізації даної політики в публічному управлінні тощо.

Метою статті є дослідження діяльності Верховної Ради України як суб'єкта публічної політики національної пам'яті. Реалізація даної мети передбачає розкриття повноважень Верховної Ради у даній сфері, вивчення законодавчої процедури, аналіз законотворчої діяльності щодо питань національної пам'яті. Основну джерельну базу дослідження становлять Конституція України, закони України, постанови та інші акти Верховної Ради України. Важливим інформаційним джерелом для виконання дослідницьких завдань є офіційний сайт парламенту.

Виклад основного матеріалу. Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в державі, є вищим органом державної влади, що забезпечує формування публічної політики національної пам'яті в Україні. Статус та повноваження Верховної Ради визначено в Конституції України (статті 75-101) [10], а порядок її роботи – Законами України «Про Регламент Верховної Ради України» [35], «Про статус народного депутата України» [37], «Про комітети Верховної Ради України» [31], «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» [38] та ін.

Відповідно до визначеної законодавчої процедури, що передбачає послідовні взаємозв'язані дії у парламенті, питання, що стосуються політики національної пам'яті на рівні підготовки законопроектів та їх попереднього розгляду, здебільшого входять до компетенції Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики, що відає культурно-просвітницькою та інформаційною діяльністю, охороною історико-культурної спадщини, музейною та архівною справами, культурно-мистецькою сферою тощо [33]. Також до формування даної політики можуть долучатись інші комітети в якості головних з попереднього розгляду. Наприклад, Комітет з питань молоді і спорту, що відає питаннями національно-патріотичного виховання [33], виступав головним комітетом у підготовці законопроектів про утворення української національної та громадянської ідентичності (Закон прийнято 13 грудня 2022 р. [32]) та продовжує відати даними питаннями в парламенті (3 листопада 2023 р. підкомітет національно-патріотичного виховання Комітету з питань молоді і спорту прозвітував про результати роботи з імплементації Закону [15]); Комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування виступав як головний у підготовці проекту Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів» (набрал чинності 27 липня 2023 р. [25]) тощо.

Для підготовки та попереднього розгляду питань, які не входять у відання жодного з комітетів, для підготовки та доопрацювання проєктів законів чи інших актів, у Верховній Раді України зі складу депутатів створюються тимчасові спеціальні комісії. Наприклад, комісія, до компетенції якої входили дуже на той час дискусійні питання національної пам'яті, була створена у вересні 1996 р. – «Тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України по сприянню у вивченні питань, пов'язаних з перевіркою діяльності ОУН-УПА» у складі 15 чоловік на чолі з народним депутатом А. Юхимчуком [36]. До комісії увійшли депутати, які пропорційно представляли різні політичні сили й мали різне бачення на історію ОУН і УПА, а тому їм так і не вдалося порозумітися й робота комісії фактично була паралізована й не дала результату. Врешті-решт Президент України Л. Кучма, відповідаючи на суспільний запит, у вересні 1997 р. створив Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН-УПА [40].

В той же час, необхідно згадати й про Комісію у справах колишніх партизанів Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років. Її було створено ще в червні 1948 р. при Президії Верховної Ради УРСР для підтвердження участі в радянській партизанській боротьбі та увічнення пам'яті загиблих партизанів часів Другої світової війни. Після відновлення незалежності нашої держави вона продовжувала діяти при Верховній Раді України [29]. Очолювали Комісію колишні учасники радянського партизанського руху опору в Другій світовій війні П. Мусієнко (до 1997 р.), В. Коньков (1997–2012 рр.) та В. Римар (2012–2017 рр.). Свою діяльність Комісія припинила у травні 2017 р. узв'язку з процесами декомунізації [30].

Важливою складовою законотворчої діяльності парламенту є участь у ній представників громадськості. Забезпечуючи діалог суспільства та державних органів, влада таким чином гарантує дотримання демократичних засад суспільного розвитку. Для вироблення державної політики у сфері національної пам'яті з урахуванням громадської думки, застосовуються різноманітні форми як безпосередньої, так і опосередкованої участі громадян у законотворчих процесах. А в умовах діджиталізації ці процеси прискорюються й оптимізуються (наприклад, через електронний кабінет громадянина на сайті парламенту), що забезпечує дотримання відкритості та прозорості. Громадяни можуть подати власні законодавчі пропозиції, звернувшись із письмовим або усним зверненням; висловити власну позицію, подавши або підписавши електронну петицію; долучитись до обговорення проєктних доку-

ментів під час громадських слухань; здійснити контроль діяльності законодавця або стану підготовки проєктів документів шляхом запиту на публічну інформацію тощо. Зокрема, відповідно до статті 93 Регламенту Верховної Ради України, представники громадськості можуть висловити свою думку щодо доцільності прийняття проєкту закону чи іншого акта до попереднього його розгляду в головному комітеті, а також можуть бути присутні на засіданні головного комітету під час попереднього розгляду проєкту документа [35].

Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти, таким чином визначаючи засади та основні напрями публічної політики національної пам'яті. Також до її повноважень, що стосуються даної сфери, належить затвердження загальнодержавних програм, наприклад щодо національно-культурного розвитку або національно-патріотичного виховання; затвердження Державного бюджету України та здійснення контролю за його виконанням; призначення та звільнення членів Кабінету Міністрів України, які займають відповідні посади в державній управлінській системі у сфері національної пам'яті тощо. Верховна Рада здійснює перейменування населених пунктів і районів, що є особливо актуальним у ході подолання колоніального минулого України як складової політики національно пам'яті. До її повноважень також входить ухвалення постанов про відзначення пам'ятних дат та ювілеїв, важливих історичних подій та історичних постатей. Верховна Рада уповноважена звертатися із заявами до українського народу та до світової спільноти, проводити громадські слухання стосовно суспільно важливих проблем з історії українського народу чи народів, які проживають в Україні, з історії міжнародних відносин тощо.

Першим актом Верховної Ради України, що мав безпосередній вплив на формування політики національної пам'яті, є доленосний для українського народу документ – Декларація про державний суверенітет України, прийнята 16 липня 1990 р. Верховною Радою УРСР XII скликання (Верховна Рада України I скликання у тому ж складі). Закладені в Декларації положення про невід'ємне право української нації на самовизначення, про забезпечення національно-культурного відродження українського народу, його історичної свідомості й традицій, про функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя, про гарантування всім національностям, які проживають на території України, права на вільний національно-культурний розвиток тощо – все це лягло в основу формування концептуаль-

них засад державної політики національної пам'яті в Україні [22]. Безсумнівно, прийняття Декларації стало можливим лише в результаті багаторічної боротьби українського народу за право на самовизначення, за демократичні права і свободи.

Одним із першочергових важливих кроків у формуванні політики національної пам'яті після відновлення державної незалежності було затвердження Верховною Радою України в січні–лютому 1992 р. державних символів – Державний Гімн України [20], Державний Прапор України [21], Державний Герб України [19]. А 28 червня 1996 р. державні символи України були закріплені в статті 20 Конституції України [10]. В основу державної символіки сучасної України покладено глибокі національні традиції Української держави, що мають тисячолітню історію – від Русі-України (Київської держави) IX–XIII століть до Української Народної Республіки та Української Держави 1917–1921 років. Ці символи також використовувалися українським народом під час боротьби за відновлення суверенної й незалежної України.

Особливе місце в публічній політиці національної пам'яті посідає відновлення правди про Голодомор в Україні 1932–1933 років, визнання його геноцидом українського народу, вшанування пам'яті жертв Голодомору, засудження злочинної діяльності радянської влади, що призвела до національної трагедії. 28 листопада 2006 р. Верховна Рада України прийняла Закон, який визнавав Голодомор 1932–1933 років в Україні геноцидом українського народу [17]. В подальшому Верховна Рада неодноразово зверталась до міжнародних акторів щодо визнання Голодомору геноцидом українського народу [26; 27; 28].

Не викликає сумнівів величезне значення у формуванні політики національної пам'яті України прийняття Верховною Радою 9 квітня 2015 р. декомунізаційних законів: «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» [34], «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945 років» [39], «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» [23], «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» [24]. На нашу думку, ці закони необхідно було ухвалювати в перші роки після відновлення незалежності України. Це сприяло б реалізації важливих напрямів у політиці національної пам'яті й забезпечило б сталий розвиток

українського громадянського суспільства та єдність українського народу. В той же час, слід враховувати важливість у формуванні державної політики наявності суспільного запиту. Прийняття декомунізаційних законів було відгуком на події Революції Гідності та російську агресію проти України у 2014 р., що спричинили масовий громадянський рух за пересмислення радянського минулого України та позбавлення публічного простору символіки комуністичного тоталітарного режиму.

Сьогодні Верховна Рада України продовжує свою законотворчу діяльність у сфері національної пам'яті. Повномасштабна війна прискорила та активізувала окремі процеси в даній політиці й викликала потребу в перегляді та переоцінці вже усталених у суспільстві концептів. Зокрема, у відповідь на суспільний запит, було прийнято важливі для подальшої реалізації політики національної пам'яті Закони України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» [25] та «Про дерадянізацію законодавства України» [18]. Суспільно важливим для України та її національної безпеки, особливо під час зовнішньої агресії та загрози втрати державного суверенітету, став Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [32].

Узагальнюючи особливості управління внутрішніми процесами Верховної Ради України під час повномасштабної війни, окремі вчені акцентують увагу на певних нововведеннях. Зокрема, в діяльність парламенту на підзаконному рівні було внесено деякі організаційні зміни, що дозволило забезпечити його керівність і постійну роботу в умовах воєнного стану. При цьому вдалося зберегти незмінними склад керівництва, структуру комітетів, роботу апарату, регламентну процедуру ухвалення актів. Як зазначають В. Крейденко та В. Костицький, Верховна Рада пішла на свідоме скорочення процедури розгляду законів, приймаючи відповідні рішення без формальної зміни регламентних процедур [11].

Висновки. Одним із важливих викликів сьогодення для України, яка веде війну за державну незалежність та за право існування української нації, є національна єдність. Політика національної пам'яті виконує консолідуючу функцію в суспільстві, сприяє утвердженню української національної та громадянської ідентичності. Необхідною умовою для успішної реалізації даної політики, в тому числі й для досягнення ефективної законотворчої діяльності Верховної Ради України, є налагодження відкритого діалогу та вибудовування довірливих

відносин між владою і суспільством. Це можливо за умови врахування суспільної думки та задоволення суспільних інтересів у сфері національної пам'яті, залучення громадськості до участі в стратегічному плануванні та розробці нормативно-правових актів, до управлінської діяльності тощо. Саме Верховна Рада України як вищий законодавчий і представницький орган у державі, маючи відповідні повноваження та механізми для їх реалізації, може впливати на особливо важливе в умовах війни питання – національну єдність.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Dodonov R. The Institutionalization of the Politics of Memory. Схід. Інформаційно-аналітичний журнал. 2018. № 1 (153). С. 98–102.
2. Бабка В. Політика пам'яті: спроба теоретичного синтезу, моделі впровадження та роль у перехідному суспільстві. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2014. Вип. 6 (74). С. 201–215.
3. Бондар В. Державна політика історичної пам'яті в Україні 1990-2000-х рр.: основні тенденції. Історіографічні дослідження в Україні. 2013. Вип. 23. С. 377–400.
4. Гаврилюк А.М. Державна політика національної пам'яті в Україні: синергетичний інструментарій застосування у туризмі. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2018. Вип. 4. С. 36–41.
5. Гриценко О.А. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті Президентів України (1994–2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати. Київ : «К.І.С.», 2017. 1136 с.
6. Гук О. Політика національної пам'яті у відкритому суспільстві (український контекст). Ефективність державного управління. 2016. Вип. 1/2 (46/47). Частина 1. С. 23–30.
7. Зерній Ю.О. Державна політика пам'яті в Україні: становлення та сучасний стан. Стратегічні пріоритети. 2008. № 3 (8). С. 41–51.
8. Іванекно В., Кривошеїн В. Державна політика пам'яті в сучасній Україні в умовах інформаційної війни (2014–2021 рр.). Науково-теоретичний альманах «Грані». 2022. Том 25. № 2. С. 16–21.
9. Киридон А. Політика пам'яті України (1991–2015 рр.). Україна-Європа-Світ : Міжнародний збірник наукових праць. 2015. Вип. 15. С. 244–250.
10. Конституція України. 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
11. Крейденко В.В., Костицький В.В. Верховна Рада України як суб'єкт державно-управлінських відносин в умовах воєнного стану. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 9. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/dy/article/view/2114/2140>
12. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.]; за загальною редакцією Ю. Шаповала. Київ : ІПіЕНД, 2013. 600 с.
13. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.

14. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів / кер. авт. кол. А.М. Киридон. Київ : ДП «НБЦ «Пріоритети», 2013. 436 с.

15. Підкомітет з питань національно-патріотичного виховання на виїзному засіданні обговорив проблемні питання імплементації Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». 3 листопада 2023 р. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/243061.html?fbclid=IwAR16U7CKsGOgTQ_w0itdUKa4GbvXwAENkN28wJQlodC5P4WNnCa5-Zm-nPg

16. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналіт. доповідь / [Яблонський В.М., Лозовий В.С., Валевський О.Л., Здіорук С.І., Зубченко С.О. та ін.] / за заг. ред. В.М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 144 с.

17. Про Голодомор 1932-1933 років в Україні: Закон України від 28 листопада 2006 р. № 376-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>

18. Про дерадянізацію законодавства України: Закон України від 21 квітня 2022 р. № 2215-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text>

19. Про Державний герб України : Постанова Верховної Ради України від 19 лютого 1992 р. № 2137-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-12#Text>

20. Про Державний гімн України : Указ Президії Верховної Ради України від 15 січня 1992 р. № 2042-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-12#Text>

21. Про Державний прапор України : Постанова Верховної Ради України від 28 січня 1992 р. № 2067-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2067-12#Text>

22. Про державний суверенітет України : Декларація Верховної Ради Української РСР від 16 липня 1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>

23. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років : Закон України від 9 квітня 2015 р. № 316-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>

24. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 9 квітня 2015 р. № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

25. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 21 березня 2023 р. № 3005-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-IX#Text>

26. Про Звернення Верховної Ради України до Бундестагу Федеративної Республіки Німеччина щодо визнання Голодомору 1932–1933 років геноцидом Українського народу : Постанова Верховної Ради України від 16 грудня 2021 р. № 1969-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1969-20#Text>

27. Про Звернення Верховної Ради України до держав-партнерів України щодо визнання Голодомору 1932–1933 років в Україні злочинним геноциду Українського народу : Постанова Верховної Ради України від 7 грудня 2016 р. № 1777-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-19#Text>

28. Про Звернення Верховної Ради України до міжнародних організацій та парламентів держав світу щодо визнання Голодомору 1932–1933 років в Україні геноцидом Українського народу : Постанова Верховної Ради України від 16 листопада 2022 р. № 2740-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2740-20#Text>

29. Про Комісію у справах колишніх партизанів Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. : Постанова Верховної Ради України від 4 лютого 1998 р. № 71/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71/98-%D0%B2%D1%80#Text>

30. Про Комісію у справах колишніх партизанів Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. при Верховній Раді України : Постанова Верховної Ради України від 23 травня 2017 р. № 2064-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2064-19#Text>

31. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%D0%B2%D1%80#Text>

32. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

33. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верховної Ради України від 29 серпня 2019 р. № 19-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-IX#Text>

34. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті : Закон України від 9 квітня 2015 р. № 314-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>

35. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>

36. Про склад тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України по сприянню у вивченні питань, пов'язаних з перевіркою діяльності ОУН-УПА : Постанова Верховної Ради України від 13 вересня 1996 р. № 372/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/96-%D0%B2%D1%80#Text>

37. Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листопада 1992 р. № 2790-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text>

38. Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України : Закон України від 19 грудня 2019 р. № 400-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-20#Text>

39. Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945 років : Закон України від 9 квітня 2015 р. № 315-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>

40. Про Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН-УПА : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 вересня 1997 р. № 1004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1004-97-%D0%BF#Text>

41. Проблема історичної пам'яті у всесвітньо-історичному дискурсі (1945–2015 рр.) : монографія / кер. авт. кол. Кудряченко А.І., наук. ред. Солошенко В.В. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», 2021. 312 с.

42. Руденко Ю.Ю. Концептуалізація історичної пам'яті як ресурсу політичного впливу в постмодерну епоху. *Політикус*. 2020. Вип. 6. С. 7–12.

43. Сачко Д. Історична пам'ять як предмет державного регулювання у сучасному суспільно-політичному вимірі України. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 3. С. 116–123.

44. Шаповал Ю. Антикризисний ресурс політики пам'яті в Україні. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 111–134.